

Valter Ilona

A vasboldogasszonyi r.k. templom kutatása

Zalaegerszegtől mintegy 10 km-re, Egervár mellett, a mocsaras völgyű Sárvíz patak bal partján fekszik Vasboldogasszony falu. A Vas megyéhez tartozó falut néhány környező községgel és Egervárral együtt a 20. század közepén csatolták Zala megyéhez. A falu közepén, tágas térségben, templomkertben áll a Boldogasszony tiszteletére szentelt római katolikus templom, amelyről a települést is elnevezték.

Történeti források a faluról és templomáról

A falu első említése Sár néven 1274-ből ismert, ekkor a szentgotthárdi apátság birtokában volt. Az apátság nem kizárólagos birtokos itt, hanem Sári Istvánnak és Mihályfi Mártonnak is voltak itt birtokai. A közöttük történt egyezés során említik az apátság malmát és birtokát. Az, hogy az ebben az oklevélben említett Sár nem önálló helységnév, bizonyos abból, hogy a középkori oklevelek a Sár nevet majdnem minden Sárvíz-menti községre alkalmazták, és rajta mindig egy más néven is nevezett községet értettek. Hogy a mi esetünkben Sár azonos Boldogasszonyfalvával, az azért kétségtelen, mert a Sárvíz mellett másutt nem volt birtoka a szentgotthárdi apátságnak, és mindkét név alatt mint malomtulajdonos szerepelt az apátság, és mindkét helyen a Boldogságos Szűz tiszteletére szentelt köegyház állt (KALÁSZ 1932. 142).¹

Egy 1353-ban kelt oklevélből arról értesülünk, hogy Péter szentgotthárdi apát decemberben egy másik malom számára csatornát ásatott, de előbb a szomszédos birtokos Egervári Mihály malmát gátastól tönkretette (KALÁSZ 1932. 143). A dolog perrel végződött. 1354. április 29-én a Vas megyei bíróság Egervári Kalmerius fia Mihály kérésére kiküldte Unyani Henrik fia Pétert a dolog kivizsgálására, aki április 28-án megtudta, hogy a szentgotthárdi apát Mihály Pál nevű jobbágját karácsony előtt kedden erőszakkal elvitte. Az apát boldogasszonyfalui (*villa Boldugazonfolu*)

jobbágjai azt állították, hogy erőszakos elvitel tekintetében vállalták az elégtételadást, de nem tették meg. Péter apát április 27-én Egervári Mihály Sár folyón lévő malmának claustrúáját szétvágatta és leromboltatta, a vizet az árokból elvezettette és magának malmot emeltetett, Egervári Mihály malmát tönkretéve. Az apát árkot ásó jobbágyságot Unyomi Péter megkérdezte, miért követnek el ilyen nyilvánvaló hatalmaskodást, mire azt felelték, hogy nem szívesen teszik, de uruk személyesen ott volt és őket erre kényszerítette.² A per végül olyan egyezséggel végződött, hogy Egervári Mihály a birtokot érintő Sárvíze felső szakaszán, Péter apát az alsón építhet magának malmot (KALÁSZ 1932. 143).

1371-ben és 1376-ban említi a falut (*„in possessione Bodugazonfolua”*) egy határjárás, mint a szentgotthárdi apátság birtokát, amelynek egyik oldalon a Sár a határa (KALÁSZ 1932. 143). A falu 1381-ig zálogban volt Víri Imrénél és Péternél, akiktől a rossz kezelésmód miatt Simon szentgotthárdi apát visszaváltotta. 1409-ben a Vasvárott tartott nádori közgyűlésen Egervári István bepanaszolta a szentgotthárdi apátot, hogy Simon nevű boldogasszonyfalvi (*„in possessione Bodugazonfalua”*) jobbággyával ellopatta egy tíz forintot érő kelyhét. Ugyancsak e falu jobbággyaira panaszkodott 1409-ben Ollári Miklós is. A birtok Szentgotthárdtól való távoli fekvése és így kevésbé ellenőrizhető volta az apátsági jobbággyokat az előbbihez hasonló tettekre ösztönözte. Az újabb panasz szerint Ördög Sebestyén, Szabó László, János, Györgyfi Lukács, István és Gergely, Vasvári János, Pósa György és Bertalan, Fabiánfi János és Bakófi Bertalan kirabolták saját falujuk egyházát, a boldogasszonyfalvi templomot (KALÁSZ 1932. 143). Ők az első név szerint ismert lakói Vasboldogasszonynak.

1410-ben viszont az apátsági birtokot érte sérelem: Pál apát szerint Egervári István szentlőrinci és nagyfalusi jobbággyaival az apátsági birtokon a szántókat és az erdőket tönkretette (KALÁSZ 1932. 143).

A 15. században a Telekesieknek és a Szepetkieknek volt a faluban részbirtoka. 1429-ben és 1431-ben Kerekboldogasszony néven említik a falut, ahol a két család birtokrészei voltak (*Kerekbodogasszonfolu, Kerekboldogasszon, Kerekbogasszon*) (CSÁNKI 1894. II. 764).³ Egy 1444. július 22.-én kelt oklevél szerint a Telekesi Pethő, más néven Szentjakabi Pethő család a Vas megyei Telekes, Kisegerszeg, Szentjakabfalva és Kerekboldogasszony (*Kerekbodogasszon*) birtokokat Telekesi Pethő Anasztázia férjének adta, és ugyanekkor a Vas megyei Telekes birtokon 3 jobbágytelekbe is beiktatták a házaspárt.⁴ 1451-ben György szentgotthárdi apát határjárását végeztet a falu körül (KALÁSZ 1932. 144).

1454. január 25-én kelt oklevelében a vasvári káptalan elé járult Szántói (dictus) György felesége, Borbála, Telekesi Pethő fiának, Gergelynek leánya, továbbá az említett Botka Györgynek és Borbálának fia János. Mindketten magukra vállalták György István nevű fiának és Zsófia nevű lányának a terhét, és bejelentették, hogy a Vas megyei Telekes, Kisegerszeg, Szentjakabfalva és Kerekboldogasszony (*Kerekbodogasszon*) továbbá a Zala megyei Középszepetk birtokokban az őket akár öröklött jogon, akár vásárlás jogán megillető birtokrészeket azok minden tartozékával 50 magyar forintért eladták Telekesi Pethő fia Gergely fia György fiainak: Jánosnak és Andrásnak, és János fiainak: Istvánnak és Gergelynek (KÓTA 1997.160).⁵

1459. július 3-án kelt oklevelében a vasvári káptalan bizonyította, hogy Cecilia úrnő, Rumi Péter leánya, most Szepetki Györgynek, azelőtt Beerri Istvánnak özvegye, a káptalan előtt nyugtatta Szepetki György fiait: Jánost és Andrást, hogy az ország jogszokása szerint ura után járó összes jegy- és nászajándéka és minden más ingó és ingatlan vagyona, valamint urának Zala megyei Szepetk, a Vas megyei Kisegerszeg, Szentjakabfalva, Telekes és Kerekboldogasszony (*Kerekbodogasszon*) nevű birtokaiból járó részek felett őt teljesen kielégítették.⁶

Mátyás király két okleveléből megismerhetjük a falu plébánosának nevét. 1472. július 7-én kelt oklevelében Mátyás király megparancsolta a székesfehérvári éneklő- és örkanonokoknak, hogy – bár Myley-i János kánonjogi doktor, zalai főesperes Péter gelsei, Péter alsó-rajki, Illés felső-rajki, Pál isabori, János igríci, Sebestyén ongi, Péter kerecseni, István peleskefői, Lukács boldogasszonyfalvai plébánosokat elébük megidézte – de mivel az ország szokása azt követeli, hogy előbb a rendes bíróság előtt kell pert indítani – a fent nevezettek perébe ne avatkozzanak be (KÓTA 1997. 160. 479. oklevél). 1472. szeptember 23-án kelt oklevelében Mátyás király utasítja a veszprémi püspök vicariusát, hogy a zalavári egyház hatósága alá tartozó gelsei, felső- és alsó-rajkai,

kerecseni, igríci, isabori, boldogasszonyi (*Lucam de Boldogasszonfalwa*) és unyi egyházak plébánosai felett ne bíráskodjanak (NAGY I.–VÉGHÉLYI D.–NAGY GY. 1890. II. 596).

1488-ban és 1498-ban kelt oklevelekben arról olvashatunk, hogy Szepetki Mihály a Zala megyei Szepetk, a Vas megyei Kisegerszeg, Szentjakab, Kerekboldogasszonyon lévő birtokait (*Kerekbodogasszon*) elcserélte Telekesi Mihály telekesi birtokaira.⁷ Egy 1515-ből származó oklevél birtok eladásról tudósít: eszerint Szentjakabi Bacsó Gergely eladta a Vas megyei simonyi, kerekboldogasszonyi, kisegerszegi, egyházastelekesi, tornyosházai birtokrészeit.⁸ Ezek a részbirtokok tehát gyakran cseréltek gazdát. Érdekes megfigyelni, hogy a részbirtokosokról szóló oklevelekben mindig Kerekboldogasszony néven szerepel a falu, a szentgotthárdi apátság birtoklásáról szóló oklevelek következetesen csak Boldogasszonyfalvát említik. A művészettörténeti szakirodalomban elterjedt nézet, hogy a Kerekegyháza, Kerekboldogasszony elnevezés alatt kerek templomot, rotundát kell értenünk a plébánia templom formájaként (GERVERS–MOLNÁR 1972. 55–57).

II. Lajos 1526-ban kelt oklevele szerint a szentgotthárdi apátság kegyurának, Szécsi Tamásnak birtokában volt a falu. A községben tűz pusztított, melyben a falu majdnem teljesen megsemmisült. A király ezért lakóit hosszabb időre felmentette mindenféle adó alól.

A felső-lindvai Szécsi ág kihaltával a voltaképpen a szentgotthárdi cisztercieket megillető Szécsi birtokok házasság útján Thurzó Elek özvegyére és vejére, Salm Miklósrá szálltak, aki társbirtokosa volt Székely Magdolnának. A szentgotthárdi uradalom 130 helységében 542,5 portája volt. 1549-ben Boldogasszonyfalván (*Boldogasszonfalwa*) 16 jobbágy, 8 zsellér, 10 új, 1 egyéb portát írtak össze Salm Miklós birtokában. Ugyanekkor Szentjakab és Kerekboldogasszony (*Kereky Bodogasszon*) faluban Pethő Pál 5 jobbágy-, 2 zsellér-, Telekessy András 3 zsellér-, Telekessy Imre 2 jobbágy-, 1 pusztá-, Sárfy István 1 jobbágy-, 1 zsellér portát bírt. Ugyancsak ebben az évben Hodász, Szentjakab és Kerekboldogasszony (*Kereky Bodogasszon*) falvakban Salm Miklósnak 4, Székely Magdolnának is 4 portája volt (MAKSAY 1990. II. 857–861, 891, 873).

1576-ban újra leégett a település. Ezúttal azonban a törökök gyújtották fel. 28 háza égett el, és nem is épült fel újra. Ezt bizonyítja, hogy 1593-ban csak 3 portája volt (KALÁSZ 1932. 144).

A falu leégésével egy időben temploma is megsérült. Egy 1690-ben kelt összeírás szerint a templom elhagyott (puszta), falai szilárdak.⁹

Az 1698-ból származó Kazó-féle Canonica Visitatio azt írja „possessio Filialis Boldogasszonyfáról,”

hogy egy temploma van, melynek csak a falai és a torony állnak, egyébként fel van dülva. A Mennybefelevett Szűzanya, mint Angyalok Királynője tiszteletére szentelték. A harang fából készült haranglábon van elhelyezve.¹⁰

1754-ben a Batthyányi-féle Canonica Visitatio már a helyreállított templomról beszél, a helyreállítás évét azonban nem közli. A Mennybefelevett Szűz Mária tiszteletére van szentelve, kinek ünnepét a szokott módon megtartják. Nincs felszentelve, de megáldott. A kőből készült szentély boltozott, a hajó deszkamennyezetes, romos, rajta Isteni Gondviselés szeme festve. A hajó zsindegyel fedett, mint a szentély. A téglából készült templom a község nyugati végében fekszik, szentélye keleten van, ellenkező oldalon van a kőből épült kicsiny tornya, bádoggal fedve, rajta kereszt van. Az épület közepén egy kapu nyílik. Kórusa fából készült, mint a katedra, amelyen az evangélisták képei láthatók. Egy oltára van, a Mennybefelevett Szűz Mária tiszteletére készült, felül rajta a Szentháromság látható. A díszes oltárt nagyméltóságú Festetics Kristóf állíttatta. Tabernaculum a fából készült. A temető a templom körül található.

A templomot romjaiból renoválták nagyméltóságú Festetics Kristóf kegyurasága idején.¹¹

A Szily-féle Visitatio 1779-ben készült. A templomról a következőket olvashatjuk: Boldogasszonyfa, kegyúri filia, kegyura gróf Széchenyi Ferenc. A templomot kb 100 évvel ezelőtt Festetics Pál javíttatta. A falakat felül kövekkel berakatta, fazsindegyel fedték. A templom akkora, hogy kb 500 embert tud befogadni. Rossz állapotban van, az anyaegyháztól fél óra járásnyira. A Mennybefelevett Boldogasszony tiszteletére építették, ennek ünnepét napos napján ülik meg. Ebben a templomban egy oltár van a Mennybefelevett Boldogasszony tiszteletére szentelve, autentikus oltárkövel van ellátva. Egy tornya van, amely részben kőből, részben fából készült. Egy harangja van, amelyről nem lehet tudni, hogy kinek a tiszteletére szentelték. Nagyon régi, de dokumentum nincs róla. A terület egyedüli ura gróf Széchelyi Ferenc.¹²

Az 1813-ban készült Canonica Visitatio azt írja, hogy az egervári anyaegyházhoz tartozó filiális boldogasszonyfai templomot kb 100 éve (tehát 1710 tájékán) szilárd anyagból újjáépíttette nagyméltóságú Festetics Pál, és 5 évvel ezelőtt a kegyúr nagyméltóságú Festetics György renováltatta. Kb 500 embert tud befogadni, szilárd anyagból épült, jó állapotban van. A Mennybefelevett Boldogságos Szűz tiszteletére van szentelve, kinek ünnepét ennek napján megülik. Egy oltára van, a Mennybefelevett Boldogasszony tiszteletére emelve, autentikus oltárkövel ellátva. Kórusa szilárd anyagból készült, katedrája fából, egy sediliája van, és az áldozat bemutatására szolgáló edény is van.

Tornya szilárd anyagból épült, zsindegyel fedett, egy haranggal, amelynek titulusa nem ismert. Sekrestyéje van, amely szilárd anyagból épült. A templom körül van a temető.¹³

Későbbi feljegyzéseket nem ismerünk a templom állapotáról. Az 1970-es évek közepén meglehetősen rossz műszaki állapotban volt, ezért szükségessé vált belsejének megújítása. Ennek előkészítésére kisebb kutatást (főleg falkutatást) végeztünk a templom belsejében 1975. július 8-15 között. A kutatást az akkori Zala megyei műemléki területi előadóval, Maróczky Erzsébettel közösen végeztük, és segítségünkre volt az akkori egervári plébános, Lamatsch Endre, akihez a templom tartozott, valamint Hencz József, a szombathelyi egyházmegye akkori műemléki előadója. A kutatásba bekapcsolódott Vándor László, a Göcseji Múzeum régésze is.

A kutatás eredményeinek ismertetése

A falu nyugati részén, kerítéssel védett templomkertben áll a templom, szentélye félköríves, téglalapalakú hajójának nyugati homlokzatán ülve kis torony emelkedik (1. kép), melynek a hajó testébe nyúló része a nyugati fal melletti két pillérré támaszkodik (2. kép). Belül a félköríves szentély keleti végében van elhelyezve a 18. század elején készült barokk oltára, amely Mária mennybevitelét ábrázolja (3. kép). Az oltár teljesen eltakarja a szentély keleti falát.

A kutatás kezdetén a templombelsőben az ablakönyöklő magasságában végig vittük a kutatósávot. Sehol sem találtunk freskóra utaló nyomokat, ezért nagyon óvatosan a szentélyben és a hajóban egyaránt levertük az újabb kori felső vakolatot. A megfigyelt jelenségek a következők:

Szentély: a 18. század elején készült, Mária mennybevitelét ábrázoló főoltár mögött a szentély keleti falán széles repedés húzódott. Itt egy félköríves záródású, téglából készült, rézsús román ablakot bontottunk ki, amelynek felső íve a repedés miatt megsérült. Téglaméret a román kori templomnál: 6,6 x 16 x 27 cm. A szentély déli oldalán a megnagyobbított, szegmensíves barokk ablak nyitásával eltüntették az eredeti román kori ablakot. A barokk ablak alatt egy 32 x 42 cm méretű, 10 cm mélységű négyszögű kegyesertartó fülkét találtunk, amely fehérre volt meszelve, de helyenként megmaradt a kétrétegű középkori vakolat. A kegyesertartó fülke felső része kőből lett kialakítva. A szentély keleti falában látszó nagy repedésnél égésnyomokat figyeltünk meg. Az égés nyoma a templom belsejében végig követhető volt a középkori vakolaton, bizonyítva azt, hogy a falu leégéséről szóló török kori források a templomra is vonatkoznak, a faluval együtt temploma is leégett.

Ugyancsak kőből készült a szentély déli falában lévő csúcsíves, kettős üllőfülke is (4. kép). A kökeretet 45°-os élszedéssel alakították ki, és az üllőfülke padkájának szélén is élszedett a kő. Középen, a két csúcsív találkozásánál a gyámkő vége letörött, és ezt téglából pótolták ki.

A szentély északi falában egyetlen kőből faragott kis csúcsíves pasztofórium található. Az északi fal téglamérete: 4,5 x 15 x 27 cm. Az északi szentélyfalban, a diadalív közelében egy 35 x 70 cm méretű, négyszögű fülkét bontottunk, amelynek felső része megsérült, ezért hiányzott a fülkét lezáró kő. Ez is kegyesertartó füлке lehetett, mert a középkorban nem volt a templomnak sekrestyéje. A füлке belseje fehérre volt meszelve.

Diadalív: a félkupola boltozattal fedett szentélyt félköríves, tagolás nélküli diadalív választja el a hajótól. A félköríves szentély és a téglalapalakú hajó egy időben épült, a diadalívnél nincs elválás. A téglafugák befordulnak, és ez azt mutatja, hogy a templom nem körtemplomnak épült, hanem eredetileg is félköríves szentélyű, hosszhajós épület volt.

A hajó déli fala: a szentély mellett két megnagyobbított félköríves barokk ablak nyílik. Körülöttük – a megnagyobbítás miatt – nem találtuk nyomát a középkori ablakoknak, amelyek minden bizonnyal kisebbek voltak, így nyomtalanul eltűntek. Az ablakok alatt egy 45x 52 cm méretű négyszögű, 10 cm mélységű, középkori vakolattal keretezett fülkét találtunk. A füлке fölött gerendalyuk látszott a falban. A középkori vakolat sok helyen megmaradt. A hajó dél-keleti sarkában világossárga színű, a szentély és a hajó falain szürkés-vörös, erős égés nyomaival.

A déli hajófal közepén szegmensíves nyílású, rézsús kaput találtunk. Csak a belső kávat bontottuk ki, az ajtónyílást nem törtük át. A kaput az 1754-es Batthyányi-féle Canonica Visitatio is említi. Szegmensíves lezárása alapján nem tartanánk középkori eredetűnek, de a középkori, közvetlenül a téglán lévő égett vakolat ráfordul a kapu rézsús kávjára (5. kép).

Még az 1779-es Szily-féle Visitatio sem említi a szilárd anyagból (téglából) készült karzatot, csak 1813-ban történik róla említés. 1754-ben fa karzata volt a templomnak, lehet, hogy az középkori eredetű volt. E fakarzat gerendájának helyét – a téglakarzat mellvédje mellett – megtaláltuk a déli és északi hajófalban egyaránt. A templomhajó nyugati végében lévő, két pillérre támaszkodó, háromíves, dongaboltozatos karzat feltehetően a 18. század végén épült, mindenképpen 1779 után. A déli hajófalban a karzat magasságában nyíló félköríves ablak a karzat megvilágítását szolgálja, feltehetően nem középkori eredetű, hanem a karzattal egy időben készült.

Északi hajófal: a diadalív északi felén látszik a legjobban, hogy a hajó és a szentély egybeépült. 2 m magasságban gerendalyuk látszik a falban. Az északi hajófal közepén is megtaláltuk a 35 x 43 cm nagyságú, 10 cm mélységű négyszögű fülkét, mely itt is belülről fehérre volt meszelve. Pontosan szemben van a déli hajófalban feltárt fülkével. Az északi hajófal téglaméretei: 6,5 x 16 x 27 cm.

Torony: az épület szerkezetileg legérdekesebb része. Kívül nem ugrik ki a nyugati fal síkjából, de nyugati fala ráül a templom nyugati falára, míg a hajótestbe nyúló részét a nyugati fal belső síkjához épített két fali pillér tartja (2. kép). A két fali pillér a padlástérben láthatóan csúcsíves zárású, belül enyhén csúcsíves kialakítású építményben végződik (6. kép). A csúcsíves lezárás két lépcsős, többszörösen hornyolt tagozattal kiemelkedik a fali pillérek szintjéből, és ezek a kiemelkedő tagozatok többszörösen hornyolt, kőből készült tagozatban végződnek. Ez a csúcsíves lezárás a fali pillérekhez hasonlóan vakolva volt. A fehér meszelésű középkori vakolat megmaradt rajta. A precíz vakolás és meszelés, és a kőkonzolok alapján arra következtethetünk, hogy a torony lezárása a hajótestben is látható volt, különben értelmetlen lenne a gondos kivitelezés, és az egész szellemes megoldás. A hajót fedő tető hajlásszöge követi a csúcsívet. A hajó háromszögben végződő keleti oromfala egy magasságban van a csúcsíves toronylezárással, és ez alátámasztja azt a feltevésünket, hogy a román kori templom hajója eredetileg nyitott fedélszékes volt. A torony téglaméretei: 4,5 x 16 x 27 cm.

A torony belsejében – a csúcsíves építményig – vastag a fal (90 cm), e fölött vékonyabb a falazás. Ennek oka feltehetően az, hogy a keskenyebb fal a barokk helyreállításakor készült. Ez magyarázza, hogy a torony és annak félköríves zárású ablakai sem eredetiek. Az 1698-as Visitatio szerint a torony átvészelte a török idők pusztításait, de minden bizonnyal megsérült. Ezért volt mellette egy fa haranglábban a harang az 1698-as visitatio szerint. 1779-ben azt olvashatjuk a Visitatióban, hogy a torony részben kőből, részben fából készült. Ebből következtethetünk arra is, hogy ezt követően, talán a karzat építésével egy időben építették mai formájára a tornyot.

A barokk helyreállításakor megszüntették a nyitott fedélszéket, és deszka mennyezetet kapott a templom hajója. Ez talán az 1710 körüli helyreállításakor történt, hiszen az 1754-es Canonica Visitatióból már arról értesülünk, hogy a deszka mennyezet rossz állapotban van.

Külső kutatás: falkutatást a templom külső falain nem végeztünk. Az 1976-ra tervezett renoválás csak a templombelsőt fogja érinteni, így a külső vakolathoz nem nyúlhattunk.

A déli oldalon a szentély és a hajó találkozásánál nyitottunk egy kis kutatóárkot, mellyel megvizsgáltuk a falak alapozását. Ezzel az árokkal egyértelműen eldönthető volt, hogy a félköríves szentély és a négyszögű hajó egy időben épült. Bár a hajó alapfalai mészkőből készültek, és a szentély alapfalaiba téglát is tettek, egyértelműen látszott, hogy a két fal szervesen összeépült. Az alapfalakat homokos agyagba helyezték. A külső középkori terepszintet is sikerült meghatározni. Ezt az mutatta, hogy mai szint alatt 65–70 cm-re 20 cm-es alapozási padkája van a szentélyfalnak. Az alapozási padkától indul ugyanis az alapfal.

Összegezés

A rövid ideig tartó kisebb kutatással szinte teljesen rekonstruálható volt a román kori templom. Mindekelőtt világossá vált, hogy eredetileg is félköríves szentéllyel, téglalap alakú hosszházzal épült, tehát ez a templom nem volt kerek templom. Amikor oklevélben feltűnik (1274), a szentgotthárdi apátság birtokában volt. Feltehetően ők voltak az építetők. A falu nagyobbik része a középkor folyamán végig az apátság birtoka, és az erről szóló oklevelek következetesen mindig Boldogasszonyfalvának nevezik templomának védőszentjéről. A 15. századi oklevelekben tűnik fel a Kerekboldogasszony név, de mindig akkor, amikor a kis- és középnemesi részirtokosok ügyletheiről van szó. Ha igaz az a nézet, hogy a Kerekegyház, Kerekboldogasszony elnevezés alatt rotundát kell értenünk, akkor ez az elnevezés nem a mi templomunkra vonatkozik. Vándor László 1975-ben megosztotta velünk azon megfigyelését, hogy Egervár és Vasboldogasszony között egy dombon kivehetők egy kerek építmény nyomai, ami esetleg egy rotunda maradványa. Ennek kutatására sajnos azóta sem került sor, így a kerektemplom problematikájának megoldása a jövőbeni kutatóira vár.

Templomunk egy átlagos falusi román stílusú templomnak felel meg. A szentélyt két félköríves, rézsűs ablak világította, ebből a délit átalakították. A hajó déli falán nyíló három román kori ablakot is átalakították a barokk átépítéskor. Kapuja eredetileg a déli oldalon nyílt. Ma a nyugati oldal barokkban nyitott kapuján keresztül juthatunk be a templomtérbe. A nyugati homlokzaton ülő román kori harangtoronyról már részletesen szoltunk. Hasonló megoldású kis tornyot láthatunk a zalaszentgyörgyi r.k. templomnál és a kustányi templomromnál, azzal a különbséggel, hogy a torony mindkettőnél a nyugati homlokzaton két konzolra támaszkodik (VALTER 2004. 98). Megjegyezni kívánom, hogy sem az 1975-ös kutatáskor, sem a 2001-ben végzett külső helyreállításakor nem volt mód annak megfigyelésére, hogy a vasboldogasszonyi

templom nyugati homlokzatán nem volt-e eredetileg a tornyot tartó konzol, amit később lefaragtak. Különlegessége a román kori templomnak, hogy feltehetően nyitott fedélszékes volt a hajó. A román kori templomnak nem volt sekrestyéje. Ezt a szentélyfalban kialakított kegyesztartó fülkék pótolták. A hajó déli és északi falában a diadalív közelében talált két négyszögű közül a déliben talán szenteltvíz tartó volt, az északi esetleg méceses vagy gyertya tartására szolgálhatott. A templom egy időben, egy azonos elgondolás szerint épült. Erre mutat, hogy az említett fali fülkéinek lezárása, de még a kettős csúcsíves papi ülőfülke és a torony konzoljai is kőből készültek, és a szentély északi falában egyetlen kőből kialakított pasztofórium fülke látható. Mindez a templom építésének korát a 13. század második felére keltezi (1274-ben már említik). A csúcsíves papi fülkét az élszedés miatt a szakirodalom gótikusnak tartja és a 14. századba keltezi (NÉMETH 1979. 91). A falkutatáskor nem találtuk annak nyomát, hogy későbbi bevésés lenne a román kori szentélyfalba (4. kép).

Mint láttuk, a török idők pusztításai után romjaiból 1710 körül építették újjá. Az 1754-es Batthyányi-féle Visitatio Festetics Kristófot jelöli meg helyreállítóként, sőt a Visitatio szerint a szép barokk oltárt is ő állította. 1779-ben és 1813-ban egyaránt Festetics Pál szerepel helyreállító kegyúrként. A Festetics család egyik ismert őse Festetics János, akinek Szakmárdy Katalintól két fia született: I. Pál és István, akik 1640 körül éltek és Horvátországban gróf Batthyány Ádám bán udvarnokai voltak. I. Pál feleségül vette Bornemissza Erzsébetet. A házasságból egy fiú született, II. Pál, aki 1639/1640 – 1720 között élt. Egy időben dunántúli vicegenerális volt (érthető, hiszen 1685-től Batthyányi Ádám volt a dunántúli főkapitány, és a család a Batthyányiak szolgálatában állt). II. Pálnak Fitter Erzsébettől 3 fia született: Ferenc, József és Kristóf. Számunkra az ő személye érdekes. Tudjuk róla, hogy 1722–1729-ben Somogy megye országgyűlési követe volt, 1741-ben az ő birtokában volt Vasvár. Később (1760-ban) arany sarkantyús vitéz, cs. kir. tanácsos, és septemvir (NAGY 1858. III. 160–164).

Áttekintve a Festetics család 18. század elején élt tagjairól ismerteket, megállapíthatjuk, hogy Festetics Kristóf nem lehetett a vasboldogasszonyi templom újjáépítője és nem ő hozhatta ide a szép barokk Mária oltárt, mert ő akkor tájt született (1710), amikor a templomot helyreállították. Az 1754-es Visitatio idején volt pályájának csúcspontján, és nyilván ezért gondolta a Visitátor (egyébként a Batthyányi család tagja), hogy ő volt a helyreállító. Minden bizonnyal az 1779-es és az 1813-as Visitátor tudta jobban, hogy a templom helyreállítója II. Pál, Kristóf

apja lehetett, és Ő hozatta ide ezt a különlegesen szép Mária oltárt (3. kép). Az oltárról szakszerű restaurátori leírást olvashatunk Fazekas Gyöngyi – Gyimóthy Tamásné – Kákosi Zsófia faszobrász restaurátorok dokumentációjában:¹⁴ „Az oltár hársfából faragott. Dúsan aranyozott keretben dombormű Mária mennybemenetele Máriával, angyalokkal. Eredete nem ismert, valószínűleg a 18. század elejéről származik. A községben élő hagyomány – amit néhány szerző is átvett (Például BOROVSZKY 1908. 23) – hogy az egervári várból származik, nem igazolható, nem valószínű. Az oltár tetején található Szentháromság csoport alakjainak kidolgozása, Mária átszellemült arca és ruhájának dús aranyozása, az angyalarcok bájos egyszerűsége, a puttófejek és a felhőcskék díszítő sokasága, a szép ívű, gazdagon aranyozott

szárnyornamenssel együtt szemet gyönyörködtető látványt nyújtanak, melyekhez jól illeszkedik a két szélén aranyozott szobrokkal lezárt predellum és tabernákulum. Összességében egyházi műtárgyaink egyik gyöngyszeme.“

Az oltárt 1958-ban Németh Kálmán újíttotta fel, de az évek múltával állapota fokozatosan romlott. A falu lakói 1998-ban az oltár megmentésére létrehozták a Vasboldogasszony templomának Megóvásáért Alapítványt. A fent nevezett restaurátorok 1999–2001. között megújították az oltárt, és a templom külső tatarozása is elkészült. A helyreállításhoz a NKÖ Minisztérium is hozzájárult 1 millió forinttal (OSZLOPOKAT EMELTÜNK 2001. 259). Ily módon a kívül-belül megújított templom és a szépen restaurált barokk oltár várja a híveket és a látogatókat.

Jegyzetek:

- 1 Kalász Eleknek alkalma volt a heiligenkreuzi (Ausztia) ciszterci apátság levéltárában kutatni, ahol sok értékes oklevelet talált. Ezekből idéz a tanulmányában.
- 2 DI. 4427.
- 3 DI. 12069, DI. 1235–55.
- 4 DI 92974, DI 93158.
- 5 DI 14793.
- 6 DI 15379.
- 7 DI 93587, DI 24602.
- 8 DI 106083.
- 9 Urbaria et Conscriptioes 1690. fasc. 29/1. p. 518. Művészettörténeti Kutató Csoportjának Forráskiadványai 3. Budapest, 1970. – Villa Boldogasszonyfa. „Templum desertum unum, constans ex parietibus solis”
- 10 Kazó István kapornaki apát, nagyprépost Visitatioja 1697–98. Szombathely, Püspöki Levéltár. 1698. 685. oldal – „Possessio Filialis Boldogasszonyfa. Habet Ecclesiam undique dirutum praeter muros et turrim adhuc exstantem. Erat in honorem Assumptae Reginae Angelorum.”
- 11 Batthyányi József szombathelyi nagyprépost Visitatioja 1754. II. kötet 1206. oldal. Szombathely, Püspöki Levéltár. – „Ecclesia Filialis Boldogh Asszonfaiensis. Primo: Erecta est honori Assumptionis Beatissimae Virginis Mariae cuius patrocinium ipso festo celebratur, dum ministros ecclesiae inter tenere solet communitas huius. Consecrata non est, sed benedicta, non profanata. Est vero lapidea in santuario sub fornice, in reliquo corpore lignis ruinae obnoxiiis, cemento obductis tabulata, cum depicto oculo Providentiae Divinae

scandulis tam in corpore, quam sanctuario tecta, latribusque strata, sita est ad occidentem in fine pagi cum sanctuario versa ad orientem, turrimque habet supra murum sinistrallem lapideo erectam, – parcano parvam scandulis tectam cum lamineo nodo et cruce. Portam habet a meridie unam, chorum ligneum, pariter chatedram, sed cum evangelistis pictis. Altare est in ecclesia unum, non consecratum in honorem Assumptae Virginis erectum, cuius imago sculpta ab Angelis portata ad SSman Trinitatem. Est in altari ex meris Cyradis Constante insigne quoque est in hoc altari benefactoris spectabilis domini Christophori Festetich. Tabernaculum ligneum communiter pinctum. Antependium ex tela habet in sui medio pictum Christi caput. Coemeterium est circum Ecclesiam ab aquilone meridie ab oriente lignis cinctum ab occidente apertum pro sepultura catholicorum. Secundo: de prima huius ecclesiae aedificatione non constat sed eam ruinatam renovari curavit communitas huius, etiam tamen multum ad hoc contribuente spectabili Domino Christophoro Festetich pro tunc hic Domino Terrestri, conservare autem hanc obligationis communitatis.”

- 12 Szily János szombathelyi püspök Visitatioja 1779-ből. Vasvári kerület 126. oldal – Szombathely, Püspöki Levéltár. – „Filiális Boldogasszonyfa. Filiális hac patronata, Patronum habet Illustr. D. Comitam Franciscum Széchényi est cum ecclesia ante annos circiter 70. sumptibus Spectabilis Dominis Pauli Festetics certificata, quod parietes ex lapidibus superius tabulata, et scandulis ligneis tecta, est tanta magnitudinis ut

personas circiter 500 capere possit. In malo statu existit, distat a Matre media hora. Est in honorem B.M.V. in coelos Assumptae erecta, prout etiam hoc ipso festo Patricinium eius sumptibus Boldog Asszonfaiensis servatur. In hac Ecclesia existit una ara sumptibus praedicti Dni Spectabilis honori B.M.V. in Coelos Assumpta dedicata, authentico portatili provisiva. Turrim habet unam, partim ex ligno, partim lapidibus conformatam. Campanam unam, sed in cuius honorem consecratam, ignoratur, cum antiquissima est nullum exstat documentum.. Solus et unicus Dnus Terrestris, Comes Franciscus Széchenyi.”

- 13 Visitatio Canonica Parochiae Egervariensis peracta est Anno 1813 die 19. May. –Szombathely, Püspöki Levéltár. – „Ecclesia Filialis in Boldog-Asszonyfa. Ecclesia haec Filialis atne annos circiter 100 a Spectabili Domino Paulo condam Festetics ex solidis materialibus aedificata, ante annos vero 5 a hodierno

Domino Patrono Excellentissimo Domino Georgio Festetics renovata. Personarum circiter 500 capax, lateribus strata, in statu optimo visione. Est in honorem B.M.V. Virgini sin Coelos Assumptae benedicta, cuius festo etiam singulo anno sumptibus gremialium incolarum Patrocinium servantur. Unicam habet Aram, honoribus B.M. Virginis erectam, authentico Portatili instructam et competenter ornatam. Chorum ex solidis materialibus structum, Cathedram ligneam, sedilia 1, vas pro asservanda aqua lustrali. Turris est ex solidis pariter materialibus erecta, scandulis tecta, una campana, de cuius benedictione nihil certi constat. Sacristiam habet ex solidis aequae materialibus structam, cum necessariis Armariis. Extra seriem domorum visione Coemeterium, bendictum, Cruce Dni provisum, et debita cinctum.”

- 14 Restaurátori dokumentáció a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Tervtárában: Vasboldogasszonyi r.k. templom. Oltár restaurálás. Leltári szám: 38653.

Irodalom:

BOROVSKY 1908

Borovszky S.: *Magyarország vármegyéi és városai. Vas vármegye.* Budapest 1908.

CSÁNKI 1890

Csánki D.: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában.* II. Budapest 1890.

GERVERS-MOLNÁR 1972

Gervers-Molnár V.: *A középkori Magyarország rotundái.* Művészettörténeti Füzetek 4. Budapest 1972.

KALÁSZ 1932

Kalász E.: *A szentgotthárdi apátság birtokviszonyai és a ciszterci gazdálkodás a középkorban.* Budapest 1932.

KÓTA 1997

Kóta P.: *Vas megyei levéltári füzetek 8. Középkori oklevelek Vas megyei levéltárakban 1. Regeszták a vasvári káptalan levéltárának okleveleiből (1130) 1212–1526.* Szombathely 1997.

MAKSAY 1990

Maksay F.: *Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén.* II. Budapest 1990.

NAGY-VÉGHELYI-NAGY 1890

Nagy I. – Véghelyi D. – Nagy Gy.: *Zala vármegye története.* Oklevéltár II. 1364–498. Budapest 1890.

NAGY 1858

Nagy I.: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* II. Pest 1858.

NÉMETH 1979

Németh J.: *Zala megye műemlékei.* Zalaegerszeg 1979.

OSZLOPOKAT EMELTÜNK 2000

Oszlopokat emeltünk, hogy beszéljék a múltakat. A millenniumi műemlékhelyreállítások lexikona. Szerk.: Tamási J. Budapest 2000.

VALTER 2004

Valter I.: *Árpád-kori téglatemplomok Nyugat-Dunántúlon.* Budapest 2004.

Die Forschungsarbeiten an der röm. kath. Kirche von Vasboldogasszony

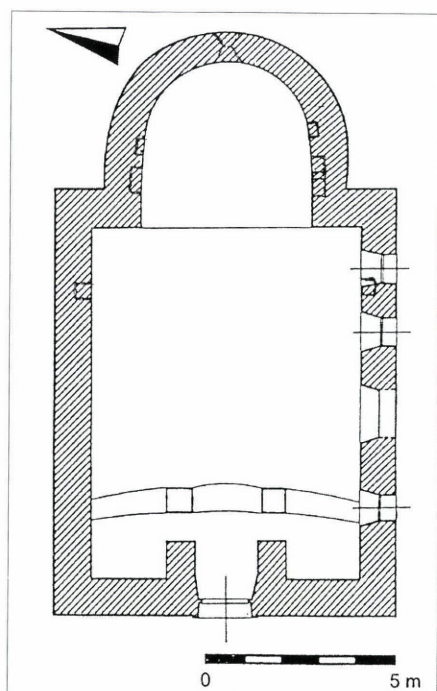
Der Dorf Boldogasszony und seine Kirche waren ab 1274 im Besitz der Zisterzienserabtei von Szentgotthárd und das größte teil der Güter blieb in den Händen der Mönche bis zum Ende des Mittelalters. Im Dorf hatten auch kleinadelige und adelige Familien Teilbesitz. Unter ihnen waren die Familien Telekesi, Pethő und Szepetki bedeutend, deren Besitzangelegenheiten in vielen Urkunden des 15. Jahrhunderts auf uns gekommen sind. Es ist bemerkenswert, daß das Dorf in jenen Urkunden, die sich mit dem Besitz der Abtei befassen, immer Boldogasszonyfalva genannt wird, wogegen die Urkunden über die Teilbesitzungen immer wieder der Name Kerekboldogasszonyfalva erscheint. Die Türken haben das Dorf im 16. Jahrhundert in Brand gesetzt, die Kirche wurde auch beschädigt. Die Canonica Visitatio von 1754, bzw. von 1779 schreibt, daß sie um 1710 mit der Unterstützung der Familie Festetics neu-gebaut wurde. 1975 haben wir mit einer kleineren Forschung geklärt, daß die Kirche in der zweiten

Hälfte des 13. Jahrhunderts, mit halbrundem Chor und viereckigem Schiff erbaut wurde. In der Ostmauer wurde ein eingemauertes romanisches Fenster freigelegt. Die romanischen Fenster in der Südmauer des Chores und des Schiffes wurden in der Barockzeit vergrößert. Im Chor und im Schiff wurden Devotionalnischen in der Süd-, bzw. Nordmauer ausgestaltet, der ursprüngliche Eingang in der Südmauer des Schiffes wurde gleichfalls freigelegt. Auf der Westfassade befindet sich ein kleiner Glockenturm, der im Inneren mit Wandpfeilern unterstützt ist. Der Kirchenschiff war ursprünglich mit offenem Dachstuhl bedeckt. Um 1710 hat die Kirche den schönen, bemalten Hochaltar mit der Darstellung der Mariä Himmelfahrt als Geschenk des Pál Festetics bekommen. Der Holzaltar wurde 2001 restauriert. Gleichzeitig wurde die Äußere der Kirche erneuert, die Innere wurde bereits 1976 restauriert.

Übersetzt von: Beatrix Romhányi

1. kép: A templom dél-keleti nézete

2. kép: A templom alaprajza

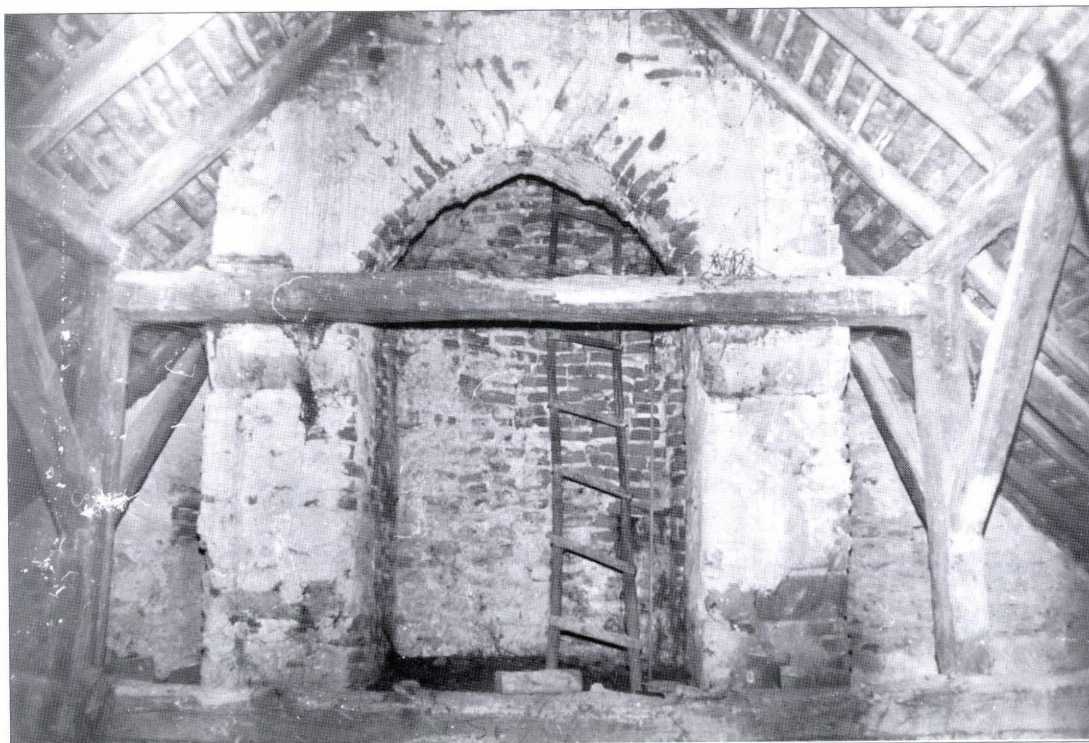
3. kép: A 18. század eleji Mária oltár a szentélyben

4. kép: A szentélyben lévő papi ülőfülke kutatás közben

5. kép: A déli hajófalban feltárt kapu

6. kép: A nyugati torony csúcsíves belső lezárása